

SZAKMAI BESZÁMOLÓ

NKA 204110/00765

Honvédelmi Minisztérium
Hadtörténeti Intézet és Múzeum
Hadtörténeti Múzeum
Tárgyi Gyűjteményi Osztály
Hidegfegyver gyűjtemény

19-20. SZÁZAD FORDULÓJÁN KÉSZÜLT HUSZÁR, LOVAS ÉS GYALOGCSENDŐR SZABLYÁK
HÜVELLYEL MEGVÁSÁRLÁSA
témájú pályázathoz

A megvásárolt műtárgyak bemutatása

1. osztrák-magyar 1875 M huszár legénységi szablya hüvellyel

LEÍRÁSA

Történeti áttekintés:

Minden hadseregben – különösen a XIX. században – gyakori jelenség volt, hogy az egyes csapatnemek saját hidegfegyvert igényeltek a katonai felsővezetéstől. Ezt egyrészt sajátos haremódjuk miatt, vagy gyakran csak a saját különállóságuk hangsúlyozására használták. Úgy tűnik, hogy az 1868-ban újralakult honvédség lovassága számára is ez lehetett a fő mozgatórugó, amikor 1875-ben bevezették a kizárólag a honvéd lovasság legénységi állományának szánt huszárszablyát. A darab valójában az 1858 M lovas legénységi szablya pengéjének és az 1869 M lovassági szablya markolatának egy egyszerűsített változata. Használata az I. világháborúig adatolható, kivonása után – az 1904 M váltotta – ’oktató kard’-ként folytatta pályafutását.

Jelentősége:

A honvéd huszárság egyetlen, csak számára rendszeresített legénységi harceszköze. Kimondottan ritka darabnak számít, mert a közös hadsereg (k.u.k.) lovasságát az 1869 M, majd az 1904 M szablyával szerelték fel, így azokból összehasonlíthatatlanul több maradt fenn. Igazi érdekessége, hogy bár a beütők alapján a Honvéd Központi Fegyvertár vette át, azonban nem a honvédség, hanem a közös hadsereg (k.u.k.) Erdélyben állomásozó 2. huszárezrede számára lett kiutalva. A fegyverszámok szintén szokatlanok: ilyen magas szám elvileg nem létezhetne – ez a téma feltétlenül további kutatást igényel. A Hidegfegyver gyűjteményben jelenleg ez az egyetlen legénységi kardféle, ami a 2. közös huszárezredhez köthető.

Jelzések (beütők):

penge – bal: kosárhüvelyen: 2 H R; pengemeddön: magyar címer*; – jobb: kosárhüvelyen: 4249; pengemeddön: 24. | 3. 36.; markolat – gerincen: magyar címer*, gerinc belső oldalán: 00; pengenyak jobb: 00; hüvely: nincs

Főbb méretek:

- teljes hossz: 1013 mm
- pengehossz: 860 mm
- pengető szélessége: 31,5 mm
- pengető vastagsága: 8,5 mm
- ívmagasság: 18 mm
- legnagyobb szélesség: 141 mm
- súlyvonal a pengén a pengetőtől: ~ 160 mm
- tömeg: 1130 g
- hüvelyhossz: 888 mm
- hüvely tömege: 720 g

ÁLLAPOTA

Általában:

Kiváló megtartású tárgy, minden alkatrésze megvan, azonban a fém (vas és acél) felületeken korábbi korrodáltságtól apró rozsdagödrök jellemzik szinte az egész felszínét. Az illesztések épek, a korszakos technikának megfelelőek. A beütők mélyen ülnek, jól láthatóak.

Penge:

Kiváló állapotban, hosszirányban enyhén deformált (a hőkezelésnél a penge a felső harmadban – a pengevájat kifutása és a fokél kezdeténél lévő áthatásnál – 'eldobja' magát, amit utána általában ki szoktak valamennyire egyengetni, de a szénacél penge rugalmassága miatt 80-100 év után vissza szokott térni az eredeti állapotba), a hegy közelében egy korszakos kovácsolási hibával (a hegy kialakításakor nem ritka jelenség). Az él mintegy $\frac{2}{3}$ -a és a fokél kb. $\frac{1}{2}$ -e élezett.

Markolat:

Kiváló állapotban, rajta kívül-belül használati nyomok. A (borjú?)bőr borítású fafogantyú szinte tökéletesen ép, stabilan rögzül a markolat többi eleméhez.

Hüvely:

Kiváló állapotban, külső felületén használatból eredő sérülésekkel, azonban a belsejéből a faszilánkok (a hüvelytestet kitöltő, olajjal beitatott fa betétlapok) hiányoznak.

Restaurálás:

A pengenyakhoz (ahol a fogantyú alatt lehet látni a vörösrozsdá kialakulását) csak a tárgy szétszedésével lehet hozzáférni, ezért ez a lépés (markolati nyitolás oldása) elkerülhetetlen volt. A szétszedéskor egyértelművé vált, hogy a darabot legalább egyszer már avatott kezek szétszedték (ez lehetett akár egy korszakos javítás is) – a külső felületek rozsdagödrössége esetleg utalhat egy korábbi, nagyobb kiterjedésű rozsdáltság utáni teljes tisztításra. A szétszedett fém részek mechanikus és vegyszeres tisztítása után a darab ismét összeszerelve vegyszeres konzerválásra (olaj) került. A hüvely rugós szájkarikája oldható kötésekkel (2 db csavar) rögzül, így azt könnyen el lehetett távolítani, hogy a hüvely belseje hozzáférhetővé

váljon a mechanikus, vegyszeres tisztítás számára. A hüvelytestbe az eredeti fa betétlapok helyett elhelyezett öntapadós műanyag élfóliát természetesen végleg eltávolítottuk.

Restaurálás:
Gyarapodási szám:
Leltári szám:

Prím József fém-ötvös restaurátor művész
gysz.: 21/2021/1
2021.1.1.1-2. (szablya: 1; hüvely: 2)

KÉPI ÁBRÁZOLÁSOK

A tárgyegyüttes érkezési állapota:

A tárgyegyüttes szétszedett állapotban:

A tárgyegyüttes restaurált, tisztított állapotban:

A tárgyegyüttes restaurált, tisztított, bemutatásra kész állapotban:

2. osztrák-magyar 1904 M lovas legénységi szablya hüvellyel

LEÍRÁSA

Történeti áttekintés:

Az Osztrák-Magyar Monarchia haderejének – és egyben a magyar huszárságnak is – utolsó lovassági hidegfeegyvere. Bár 1904-ben rendszeresítik, minőségi problémák miatt a közös hadseregben 1908-ig, míg a honvédségnél 1909-ig nem rendelték el a használatát, így az első világháború kitöréséig a teljes lovasságnak csak egy töredéke volt ezzel felszerelve. Az 1914-es és 1915-ös nagy veszteségek miatt azonban az ezredek bevethető lovasállománya (ekkor a szablyákat már csak a lóra málházták) fokozatosan csökkent, mígnem 1917-ben már ezredenként mindössze egyetlen szakasznyi erőre csökkent – az így leolvadt mennyiségi szükségleteket pedig már könnyedén pótolhatták az új eszközökkel. A Horthy-korban felállított 4 új huszárezred természetesen átvette a teljes megmaradt fegyveranyagot, amely a II. világháborúig rendszerben maradt (az utolsó ismert, szablyával végrehajtott magyar lovasroham 1941, az ukrainai Mihajlovka térsége!). 1935-ben rendszeresítették egy minimálisan könnyített változatát.

Jelentősége:

Kiváló megtartású tárgy, amely beütői alapján jellemzően mutatja be az I. világháborús hadiipar fegyvergyártási gyakorlatát: a fegyvert Carl Grasser udvari- és hadi hidegfeegyverüzeme (Wien, VII. Burggasse 38.), míg a hüvelyt Pacholek György kard- és vívószergyáros (Budapest, VIII. Nagytemplom utca 31.) gyártotta. A kész fegyvert 1915-ben a bécsi központi fegyvertárban vették át, majd a 4. (közös) huszárezredhez került. A pengetőn lévő festéknyomok alapján a fegyver valószínűleg teljesen be volt mázolva, mert a fronton elég korán rájöttek, hogy a nagy, csillogó felület gyorsan felkelti az ellenséges erők figyelmét és kiváló célpontot is nyújt. A leggyakoribb ilyen anyag a hadrakelt sereg tüzérségi löveganyagának festésére használt olívdzöld olajfesték volt. A Hidegfeegyver gyűjteményben jelenleg ez az egyetlen legénységi kardféle, ami a 4. közös (k.u.k.) huszárezredhez köthető.

Jelzések (beütők):

penge – jobb: kosárhüvelyen: 4 H R; pengemeddőn: W•n osztrák címer** 15; – bal: pengemeddőn: GRASSER; pengenyak bal: RV; markolat – kard anyán: 2; hüvely – szájkarika belső oldalán: 4 H R; szájkarika toldat belső oldalán: PACHOLEK GYÖRGY BUDAPEST; csúsztatóvas felett (belső oldal): W•n osztrák címer** 1?; csúsztatóvas külső lapján: PACHOL[EK GYÖRGY] BUDAPEST

Főbb méretek:

- teljes hossz: 1028 mm
- pengehossz: 870 mm (kosárhüvely talpáig)
- pengető szélessége: 30,8 mm
- pengető vastagsága: 8,4 mm (zsinórgerinc a kosárhüvely talpa felett)
- ívmagasság: 17 mm
- legnagyobb szélesség: 162 mm
- súlyvonal a pengén a pengetőtől: ~ 185 mm (kosárhüvely talpáig)
- tömeg: 996 g
- hüvelyhossz: 899 mm

- hüvely tömege: 657 g

ÁLLAPOTA

Általában:

Kiváló megtartású tárgy, minden része megvan. Az illesztések épek, a korszakos technikának megfelelőek, azaz a restaurálás előtt nagy valószínűséggel sosem volt szétszedve. A fegyveren lévő beütők mélyen ülnek, jól láthatóak, ugyanakkor a hüvely csúsztatóvasán lévők elég gyengén látszanak.

Penge:

Kiváló állapotban, hosszirányban minimálisan deformált, felületén passzív (fekete) rozsdafoltok fedik, amelyek néhol jól kivehetően ujjlenyomatoktól származnak. A pengetónél mindkét oldalon körülbelül hüvelyknyi hosszon olívvzöld olajfesték nyomai – az egészen kivételesen jó megtartású penge korábban feltehetően teljesen be volt vele mázolva (a Hidegfegyver gyűjteményben több ilyen példány is ismert). Az él a hegytől közel a pengemeddőig leélezett (a fokél nem).

Markolat:

Kiváló állapotban, rajta kívül-belül használati nyomok. A kosár szemmel láthatóan meg lett csiszolva – feltehetően a hozzá nem értő korábbi gazdája innen is eltávolította a teljes tárgyat befedő olajfestéket. A kosár belseje ott, ahol a használó keze hozzáért, apró korróziós kráterekkel (rozsdagödrök) pettyezett. A fogantyú szinte tökéletes állapotban van, stabilan rögzül a markolat többi eleméhez, a halbőr (esetünkben rája) borítás egyedül a kupak felőli oldalon van néhány milliméternyit elnyúlva.

Hüvely:

Jó állapotban, külső felületén használatból eredő apró sérülésekkel, azonban a belsejéből a faszilánkok (a hüvelytestet kitöltő olajjal beitatott fa betétlapok) hiányoznak. A teljes felülete apró rozsdagödrökkel fedett – a pengével ellentétben valószínűleg sosem volt festve, mert a szabályzati előírás szerint csak a pengét kellett fényesre csiszolni, így a homályosra (mattrá) hagyott hüvely nem feltétlenül kapott mázolászt. A koptatóvas fölött a hüvelytest két ponton is deformált (a penge ennek ellenére végig bele tud menni) volt. A rugós szájkarika egyik nyúlványa egy rugós toldattal szerelt (szegecselt).

Restaurálás:

A pengenyakhoz (ahol a fogantyú alatt lehet látni a vörösrózsa kialakulását) csak a tárgy szétszerelésével lehet hozzáférni, ami a jelen esetben a markolati keresztcsap (nyitolás) és a menetes kardanya oldását jelenti. A pengén lévő fekete korróziós nyomok csak csiszolással lennének eltávolíthatók, azonban az eredeti felület megtartása (valamint a festésmaradványok megóvása) miatt ettől eltekintettünk. A szétszedett fém részek mechanikus és vegyszeres tisztítása után a darab ismét összeszerelve vegyszeres (olajos) konzerválásra kerül. A hüvely rugós szájkarikája oldható kötéssel (1 db csavar) rögzül, így könnyen eltávolítható, hogy a hüvely belseje hozzáférhetővé váljon a mechanikus, vegyszeres tisztítás számára. A hüvelytest alján tapasztalható deformitásokat a Hidegfegyver gyűjteményben található húzóvasak

egyikének (4899/Fe/1) segítségével sikerült mérsékelni – azonban a jelentős horpadások eldolgozása miatt a hüvelytest alján lévő forrasztás elengedett (milliméternél keskenyebb szélességben elnyílt, kb. ujjnyi hosszon).

Restaurálás:
Gyarapodási szám:
Leltári szám:

Prím József fém-ötvös restaurátor művész
gysz.: 21/2021/2
2021.2.1.1-2. (szablya: 1; hüvely: 2)

KÉPI ÁBRÁZOLÁSOK

A tárgyegyüttes érkezési állapota:

A tárgyegyüttes szétszedett állapotban:

A tárgyegyüttes restaurált, tisztított állapotban:

A tárgyegyüttes restaurált, tisztított, bemutatásra kész állapotban:

3. magyar 1940 M gyalogcsendőr szablya hüvellyel

LEÍRÁSA

Történeti áttekintés:

Az 1881-ben létrehozott Magyar Királyi Csendőrség gyalogcsendőrei számára egy rövidebb, a gyalogos szolgálatra alkalmasabb szablyát adtak ki használatra (ennek pontos időpontja és körülményei a mai napig nem tisztázottak, így mintaszáma sem ismert). Az alaptípust kisebb változtatásokkal folyamatosan alkalmazták és gyártatták több évtizeden keresztül – így a Horthy-korban is. Bár 1937-ben jelentősen csökkentették a viselési körülményeit (pl.: aki puskával és szuronnal volt felszerelve, annak már nem kellett hordania), azonban az egyre jobban megfoglyatkozott készletek pótlására 1940-ben egy új minta bevezetése mellett döntöttek. Az új típus alapvetően megegyezett a korábbival, a lényegi változtatás a fogantyú anyagában (gumi) volt. Az ország egy évvel későbbi hadba lépése miatt azonban a gyártása biztosan csekély mértékű lehetett, ugyanis a gumi igen gyorsan hiánycikké vált – sőt, gumitartalmú termékek előállítását tiltó iparügyi miniszteri rendelet már éppen 1940-ből is ismert.

Jelentősége:

A típus csak néhány évig volt rendszerben (1940-1945), így rendkívül ritkán előforduló darab. Az előkerülő példányok általános problémája a gumi fogantyú roncsolt állapota, mert vagy a rossz tartási körülmények, vagy a fegyver tisztítása/konzerválása közbeni olajozása a gumi sérülését idézi elő. Figyelemre méltó továbbá a pengében lévő szokatlan beütő (SZ F. 101) is, mivel pont ilyen csendőrkarodon nem ismert. A normál beütő csak a csendőrkerület számát és a fegyverszámot (pl.: VIII. CS | 169.) kellene, hogy tartalmazza. A feloldása alapvetően csak városokkal (SzékesFőváros, SzékesFehérvár) lenne összefüggésbe hozható, ott azonban rendőri alakulatok működtek, így ebben a kérdésben további kutatás szükséges. A hüvelyszáj rugós szájkarikájának rögzítési módja (egy csavar a külső oldalon) még az 1940-es elrendelő előttre datálja, ami jól mutatja, hogy a régi, de használható alkatrészeket is gondosan felhasználták.

Jelzések (beütők):

penge – jobb: pengemeddőn: SZ F. 101 magyar címer*; – bal: pengemeddőn: ZELINKA BUDAPEST; markolat: – háritógomb jobb: magyar címer*; hüvely – belső oldal tetején: P 2079

Főbb méretek:

- teljes hossz: 792 mm
- pengehossz: 646 mm
- pengető szélessége: 30,2 mm
- pengető vastagsága: 7,6 mm
- ívmagasság: 34 mm
- legnagyobb szélesség: 131 mm
- súlyvonal a pengén a pengetőtől: ~ 110 mm
- tömeg: 704 g
- hüvelyhossz: 689 mm
- hüvely tömege: 444 g

ÁLLAPOTA

Általában:

Jó megtartású tárgy, minden része megvan. A hüvely festése erősen hiányos. Az illesztések épek, a korszakos technikának megfelelőek, azaz a restaurálás előtt nem volt szétszedve. A fegyveren lévő beütők mélyen ülnek, jól láthatóak.

Penge:

Kiváló állapotban, hosszirányban enyhén deformált, felületén apró használati nyomok. A pengető fokán párhuzamos rovátkolás. Nincs kiélezve.

Markolat:

A fém részek kiváló állapotban, rajta kívül-belül használati nyomok. A gumifogantyú anyaga pusztul, a restaurálás közbeni ragasztás után elfogadható állapotba került, viszonylag stabilan rögzül a markolat többi elemeivel.

Hüvely:

Viszonylag jó állapotban, külső felületén használatból eredő számos apró sérüléssel, azonban a belsejéből a faszilánkok (a hüvelytestet kitöltő, olajjal beitatott fa betétlapok) hiányoznak. Az eredeti lakkfesték csak részlegesen maradt meg a hüvelytest külső felületén. A rugós szájkarika egyik nyúlványa egy rugós toldattal szerelt (szegecselt).

Restaurálás:

A pengenyakhoz (ahol a fogantyú alatt lehet látni a vörösrozsa kialakulását) csak a tárgy szétszerelésével lehet hozzáférni, ezért ez a lépés (markolatvégi nyitolás oldása) elkerülhetetlen volt. Ekkor azonban kiderült, hogy a korábban már szabad szemmel látható repedések a fogantyú gumiján valójában törések és a markolat széthúzásakor a fogantyú több darabra esett (lényegében a kupakvégi szegecselés tartotta össze az anyagában elmorzsolódó, előregedett gumiöntvényt). Ennek rögzítése (ragasztás) után a már be nem illeszthető, apró morzsalékdarabok elzacskozásra kerültek egy esetleges későbbi anyagvizsgálat céljából. A lemez markolatkengyel enyhe deformáltságot mutatott, ami egy gyűjteményi darab (korábbi típusú gyalogcsendőr szablya: 79.169.1.) ilyen eleme alapján egyengetésre került. A szablya összeszerelésekor a pengenyak végének újbóli elszegecselése olyan erőhatással járt a már összeragasztott gumi fogantyúra, hogy az ismét szétnyílt. Ekkor vált világossá, hogy nem a gumi egyes részei sérültek (a korábbi elnyílt részeket rögzítő ragasztás biztosan fogta az összeillesztett darabokat), hanem maga a gumi anyaga öregedett el – azaz emiatt nem is terhelhető a szegecselés pillanatnyi, dinamikus erőhatásával. Ezért a korábbi kúposra munkált szegecselés helyett egy, a szegecsalátéten enyhén túlnyúló, gombásodó kivittel készült a markolat lezárása. A szétszedett fémrészek mechanikus és vegyszeres tisztítása után ismét összeszerelve a darab vegyszeres konzerválásnak (olaj) lett alávetve. A hüvely rugós szájkarikája oldható kötéssel (1 db csavar) rögzül, így könnyen eltávolítható volt, hogy a hüvely belseje hozzáférhetővé váljon a mechanikus, vegyszeres tisztítás számára. Bár a hüvelytest felületének tisztítása során az eredeti (aszfalt és terpentinolaj alapú) lakkfesték lehető legjobb megőrzése volt a cél, de a teljes korábbi felületet már nem lehetett megmenteni, mert a festék felülete alá jutott korrózió egyszerűen 'ledobta' azt. Előzetesen az így megtisztított külső

felületet vegyszeres barnítással gondoltuk passzíválni, azonban tisztítás után mégis a vegyszeres konzerválás (olaj) mellett döntöttünk – így az eredeti, vashadó felület lesz látható, illetve egy esetleges barnítás később is bármikor elvégezhető lesz.

Restaurálás: Prím József fém-ötvös restaurátor művész
Gyarapodási szám: gysz.: 21/2021/3
Leltári szám: 2021.3.1.1-2. (szablya: 1; hüvelye: 2)

KÉPI ÁBRÁZOLÁSOK

A tárgyegyüttes érkezési állapota:

A tárgyegyüttes szétszedett állapotban:

A tárgyegyüttes restaurált, tisztított állapotban:

A tárgyegyüttes restaurált, tisztított, bemutatásra kész állapotban:

* = magyar címer:

** = osztrák címer:

A három mütárgy bemutatásra került a Hadtörténeti Múzeum aulájában található újszerzeményeknek szánt vitrinbe. Kikerült a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Facebook-oldalára, valamint megjelenik róluk egy cikk A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 21. számában.

Jamrich Viktor
muzeológus